

Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Siyasal Seçkinlerin Suriye'ye Bakışı: Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfki Atay Örnekleri*

Ozan KUYUMCUOĞLU

*Dr. Ar. Gör., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul
E-Posta: ozan.kuyumcuoglu@bilgi.edu.tr*

ÖZET

Geçtiğimiz sekiz yıl içerisinde Suriye'de yaşanan gelişmeler ele alınırken Türkiye'nin Erken Cumhuriyet döneminde Ortadoğu'ya sırtını döndüğüne ilişkin argümanlar yaygınlık kazanmıştır. Ancak seçkinlerin söylemlerine yakından bakıldığında Erken Cumhuriyet yıllarında Türkiye'nin Ortadoğu'daki bölgesel meselelere dahil olmaktan kaçınmadığı, aksine Arap ülkelerine yönelik yaklaşma politikası izlediği anlaşılmaktadır. Bu makale, Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfki Atay gibi Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinin önde gelen siyasi seçkinlerinin Büyük Suriye'ye (Bilad-ı Şam) bakışlarını irdeleyerek Erken Cumhuriyet döneminin Ortadoğu politikasının düşünsel ve tarihsel arka planını anlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Suriye, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti

The Viewpoint of the Political Elite towards Syria from the Late Ottoman to the Early Republic: The Cases of Hüseyin Cahit Yalçın and Falih Rıfki Atay

ABSTRACT

Developments in Syria over the past eight years prompted the arguments claiming that Early Republican Turkey had turned her back to the Middle East. However, after a close consideration regarding the discourses of the political elite in Turkey, it becomes evident that Early Republican Turkey's Middle East policy had been tending to rapprochement with Arab countries rather than avoidance of getting involved in regional issues. This article aims to scrutinize the viewpoints of the outstanding political elite of the Late Ottoman and Early Republican periods like Hüseyin Cahit Yalçın and Falih Rıfki Atay toward Greater Syria (Bilad-al-Sham) in order to understand the historical and intellectual backgrounds of Early Republican Turkey's Middle East policy.

Keywords: Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Syria, Ottoman Empire, Republic of Turkey.

* Makalenin organizasyon ve içeriğine yönelik eleştiri ve katkılarından dolayı metni değerlendiren hakemlere teşekkür ederim.

Giriş

Suriye’de 2011’den başlayarak savaşa dönüşen bunalım bir yandan sayıları milyonları bulan Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye sığınması gibi devasa insani sorunlara yol açarken, bir yandan da Türkiye’yi geniş kapsamlı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye’nin zamanla içinden çıkılmaz bir hale gelen bunalım karşısında izlediği politikaların amaçlarını gerçekleştirmesinde karşılaştığı zorluklar bu politikaların kamuoyu katında artan ölçüde sorgulanarak tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. İktidar çevrelerinin tartışmalar sırasında Suriye politikasına kamuoyu desteği sağlamak için kullandığı söylem önceleri “ortak tarih ve kardeşlik” anlayışından söz ederken, zamanla Osmanlı İmparatorluğu’nun Ortadoğu’dan çekilmesi sürecine ilişkin bazı tarihsel verilere seçici olarak başvuran bir anlatıya yönelmiştir. Türkiye’nin son yıllarda Ortadoğu’ya dönük politikasında en fazla yer verilen tarihsel veri “müşterek tarih” teması olmuştur. Bölge halklarının bir arada yaşama deneyimlerinin yadsınamaz bir tarihsel gerçeklik olmasına karşın, Ortadoğu’nun tarihinde Türkiye’nin ardılı olduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun konumu göz önüne alındığında, ortak tarih vurgusu ister istemez Türkiye’nin bu ülkelerle kuracağı yeni ilişkinin hiyerarşik niteliğinin ağır basacağını akla getirmektedir. Kaldı ki Arap isyanlarının ilk aşamalarında iktidar çevrelerince dile getirilen, Türkiye’nin “Ortadoğu’da değişimin öncüsü ve sözcüsü” olacağına ilişkin açıklamalar,¹ ortak tarihe dayanan yeni ilişkinin eşitlik temelinde kurulmayacağını açığa vurmaktadır.

İktidar çevrelerinin Arap isyanları sırasında kullandığı söylemin bir başka unsuru da Türkiye’nin I. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz ve Fransız sömürgeciliği tarafından parçalanan Ortadoğu halklarının sorunlarına karşı kayıtsız kalmasıdır. Aynı çevreler Erken Cumhuriyetin izlediği bu politikayı “yüz yıllık parantez” olarak nitelemiş; Arap coğrafyasının Türkiye ile yeniden bütünleşmesiyle bu parantezin kapatılacağı iddiasını ileri sürmüştür.²

Bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye’nin Ortadoğu politikasını desteklemek üzere kurgulanan bu söylemin tarihsel veriler kullanmış olmasına karşın, tarihsel sürekliliği göz ardı ederek tasarlanmış olduğu görülmektedir. Görmezden gelinen tarihsel sürekliliğin aydınlatılması için Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e geçiş dönemi boyunca, Suriye ile ilgili tartışmalara yön veren siyasal seçkinlerin görüşleri yol gösterici olabilir. Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay söz konusu geçiş döneminde iktidar çevrelerinde yer alan, bu çevrelerin sözcüsü konumundaki yayın organlarının yöneticiliğini yapan, görüşleriyle çeşitli siyasal içerikli tartışmalara yön verebilen siyasal seçkinlerin ilk akla gelenleri arasındadır. Yaşantılarının değişik evrelerinde Osmanlı döneminde Suriye olarak adlandırılan, ancak günümüzdeki Suriye dışında Filistin, İsrail, Lübnan ve Ürdün topraklarını da kapsayan geniş bir bölgede çalışmış, yaşamış ya da geziler yapmış olmaları da ayrıca belirtilmesi gereken bir başka noktadır. Gerek Yalçın gerekse Atay, bölgeye özgü gelişmeleri yakından izlemiş; bölgeyle ilgili tartışmalara ilişkin çok sayıda yazı kaleme almışlardır. Yalçın II. Meşrutiyet yıllarında “Tanin” gazetesi vasıtasıyla İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) siyasi görüş ve faaliyetlerini, dolayısıyla Cemiyet’in Suriye’ye bakışını kamuoyuyla paylaşırken, Atay benzer bir görevi Cumhuriyet yıllarında “Hâkimiyet-i Milliye” ve “Ulus” gazeteleri üzerinden

1 “Ortadoğu’da Değişimi Biz Yöneteceğiz”, *Sabah*, 26 Nisan 2012, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/04/26/ortadoguda-degisimi-biz-yonetecegiz> (Erişim Tarihi 23 Mayıs 2019).

2 “Yüzyıllık Parantezi Kapatacağız”, *Yeni Şafak*, 1 Mart 2013, <https://www.yenisafak.com/yazidizileri/yuzyillik-parantezi-kapatacağız-494795> (Erişim Tarihi 23 Mayıs 2019).

yerine getirmiştir. Özellikle Falih Rıfki Atay'ın "Ateş ve Güneş" ve "Zeytindağı" kitapları geçiş döneminin siyasi seçkinlerinin bu bölgeye ilişkin görüşlerini yansıtan en kapsamlı eserler arasında yer almaktadır. Yalçın ve Atay'ın görüşlerinin, yakın oldukları iktidar çevrelerinin söz konusu tartışmalara dönük bakış açısını yansıttığı, hatta bazılarının iktidar çevrelerinin onayı alındıktan sonra dile getirilmiş olduğu varsayılabilir. Bu tartışmalara bir bütün olarak bakıldığında, özel olarak Suriye, genel olarak Ortadoğu coğrafyasına gösterilen ilginin belirtilen dönem boyunca kesintisiz bir biçimde sürdüğü görülmektedir.

Bu çerçevede bu çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Cumhuriyet'e geçişin ardından Türkiye'nin Ortadoğu'ya "sırtını dönüp dönmediğine" ilişkin tartışmalara katkı sağlamaktır. Çünkü Türkiye'nin başta Arap ülkeleri olmak üzere İslam dünyasından uzaklaştığını ileri süren çevrelerin Erken Cumhuriyet dönemi dış politikasını eleştirmeleri, yukarıda değinilen soruları gündeme getirmektedir. İkincisi İmparatorluk yıllarında bir "iç politika" meselesi olan Türk-Arap ilişkilerinin Cumhuriyet döneminin Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü içine alan "Bilad-ı Şam" coğrafyasına yönelik "dış politikasına" yansımaları irdelemektir. Bu aşamada Nobert Elias'ın "süreç sosyolojisi" kavramı İmparatorluk yıllarındaki Bilad-ı Şam algısı ile Erken Cumhuriyet döneminin bu coğrafyaya yönelik politikası arasındaki bağlantının niteliğinin anlaşılmasında yardımcı olabilir. Elias'a göre Avrupa'daki ulus-devletlerin ortaya çıkış sürecinde toplumların tarihsel tecrübeleri ve değer yargıları etkili olmuştur. Özellikle aydınlanma dönemiyle ortaya çıkan değerler, Avrupalı kimliğinin inşasında temel bileşenler olarak öne çıkmıştır.³ Aynı sürecin farklı dinamikler çerçevesinde olsa da, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası için de geçerli olduğu varsayılabilir. Çok uluslu imparatorluğun yönetiminde yaşanan zorlukların, Cumhuriyet seçkinlerini "olabildiğince homojen bir ulus yaratma" konusunda teşvik etmesi, "süreç sosyolojisi" bağlamında açıklanabilecek örneklerden birisidir. İmparatorluğun son yıllarındaki toprak kayıpları ile birlikte ortaya çıkan "Anadoluculuk" akımının, Erken Cumhuriyet'in ulus inşasının bileşenlerinden birisi olması, Elias'ın tespitlerinin İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş bağlamında da ele alınabileceğini gösteren bir başka örnektir. Geçiş sürecinde edinilen tecrübeler, Avrupa örneğinde olduğu gibi, Türkiye'de de kolektif kimliğin bir parçası olurken siyasi seçkinlerin zihin dünyasını biçimlendiren temel etken haline gelmiştir. Dolayısıyla seçkinlerin Osmanlı döneminde bugünkü Suriye, Filistin, İsrail, Lübnan ve Ürdün'ü kapsayan Bilad-ı Şam'a ilişkin tecrübe ve değer yargılarının Türkiye'nin aynı coğrafyaya yönelik politikasının şekillenmesinde pay sahibi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Üçüncü olarak, İttihad ve Terakki döneminin etkili seçkinlerinden Hüseyin Cahit Yalçın'ın Cumhuriyet dönemindeki Bilad-ı Şam'a ilişkin söylemlerinin Kemalist elitlerin sözcülüğünü üstlenen Falih Rıfki Atay'ın aynı coğrafyaya yönelik görüşlerinden farklılığını vurgulamak ve bu farklılığın dinamiklerini analiz etmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle her iki seçkinin siyasallaşma süreçleri üzerinde durulmuş; ardından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki Bilad-ı Şam algısını incelemek için Osmanlı yıllarındaki Bilad-ı Şam'a ilişkin görüşler tartışılmış; son olarak da Cumhuriyet döneminin Suriye ve Filistin politikasına ilişkin söylemler üzerinde durulmuştur.

3 Andrew Linklater, "Tarihsel Sosyoloji", Andrew Linklater et al.(der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan 3.bs., İstanbul, Küre, 2014, ss. 210-213.

Siyasallaşma Süreçleri ve Temel Görüşleri

Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay'ın siyasallaşma süreçlerinde kuşak farklılığı belirleyici olmuştur. 1875 yılında doğan Yalçın, 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkilerini çocukluk yıllarında hisseden ve 1897 Osmanlı-Yunanistan savaşına tanıklık eden kuşağın temsilcisidir. Bu dönem aynı zamanda Osmanlı seçkinlerinin İmparatorluğun bütünlüğünün korunmasına yönelik çareler üzerine düşündüğü bir zaman aralığına denk gelmektedir. 1893 yılında doğan Atay ise gençliğinde Balkan Savaşı'nın kaybedilmesiyle birlikte Osmanlı seçkinlerinin elde kalan Anadolu ve Arap topraklarında yeni bir devlet yapılanması üzerinde durduğu dönemin siyasi atmosferinden etkilenir. Bu tartışmaları takip eden Atay, Anadolu'nun Türkler için önemini vurgulayan makaleler yazmaya başlar.

Yalçın ve Atay'ın Birinci Dünya Savaşı sırasındaki deneyimleri de siyasallaşma süreçlerinde belirleyici olur. Atay savaş sırasında Bilad-ı Şam'da yedek subay olarak görev alır ve bu coğrafyanın sosyal ve kültürel yapısını yakından tanıma fırsatını bulur. Yalçın ise bu dönemde Bilad-ı Şam'da hiç bulunmadığı için savaş sırasında yaşanan gelişmeleri ancak "uzaktan bir bakışla" değerlendirir. Yalçın bu coğrafyayla 1949 yılındaki Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu (BMFUK) görevi dolayısıyla tanışacaktır.⁴ Cumhuriyet döneminde kurucu kadroyla olan ilişkileri de her iki seçkinin siyasi pozisyonunu belirleyen etkenlerin arasında sayılabilir. Atay Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresine dâhil olurken,⁵ Yalçın "Yeni Türkiye'nin" yöneldiği siyasi çizgiyi eleştirdiği için "kurucu seçkinlerin" arasında yer bulamaz.⁶

Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay'ın siyasallaşma süreçlerindeki farklılık, siyasi görüşlerine de yansır. Ancak bu görüş farklılığı benzer siyasi akımların içerisinde şekillenir. Her iki seçkin de Batıcılık ve Türkçülük akımlarını benimserken bu akımları farklı bir perspektifle yorumlar. Bununla birlikte Yalçın modern merkezi devletin imparatorluk yapısı içerisinde inşasını savunurken, Atay Anadolu merkezli uluslaşma fikrini benimser.

Batıcılık düşüncesi Yalçın'ın fikir dünyasını oluşturan unsurların başında gelir. "Tanin'deki" yazılarında Osmanlı'nın bir Asya ülkesi değil "Avrupalı medeni bir ülke olduğunu" ifade ederek,⁷ Batı medeniyetine üstünlük atfeder. Bu çerçevede Avrupa'da var olan uluslaşma ve sekülerizm çerçevesinde şekillenen toplumsal örgütlenme modelinin Osmanlı toplumuna uygun olduğunu düşünür. Yalçın Batıcılıkla Türkçülüğü bir potada eritmeye çalışır. II. Meşrutiyet'in başlarında Osmanlıcılık vurgusu yapan makaleler yazmış olsa da, Türkçülüğünü 7 Kasım 1908'deki "Millet-i Hâkime" başlıklı makalesi ile ilan eder. Makalesinde Osmanlı topraklarının "Türkler tarafından zapt edilmiş" olması nedeniyle İmparatorluğun hâkim unsurunun Türkler olduğunu savunur.⁸ Yalçın'ın Osmanlı'da hâkim millet olarak Müslümanlık ve Türklük kavramlarını birbirinin yerine geçecek şekilde kullanması, iki kimlik arasında bocalayan ana akım İTC görüşlerindeki aşamaları yansıtır. Ancak "Millet-i Hâkime" düşüncesinde Türklüğün daha fazla ağırlığa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4 Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul, TESEV, 2005, s. 14.

5 Funda Selçuk Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın: Falih Rıfkı Atay*, İstanbul, Tarihçi, 2014, s.22.

6 Cemil Koçak, "Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt 7, 2.bs., İstanbul, İletişim, 2003, s. 247; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2013, s. 186; Y. Doğan Çetinkaya, "Hüseyin Cahit Yalçın", Uygur Kocabaşoğlu (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3, 3. bs., İstanbul, İletişim, 2003, s. 326.

7 Hüseyin Cahit, "Bulgaristan, Rumeli ve İslahat", *Tanin*, 1 Ağustos 1908, s.1.

8 Hüseyin Cahit, "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 7 Kasım 1908, s.1.

Atay'ın Batı medeniyetine öykünen yaklaşımı Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde belirginlik kazanmıştır. Atay, Türkiye'nin Batılı ülkelerde olumlu bir imaj bırakarak uluslararası sisteme entegre olabileceğini düşünür.⁹ Bunun yanı sıra Doğu'da "yavaşlık ve boş vermişliğin" hüküm sürdüğünü savunur.¹⁰ Bu bağlamda Doğu medeniyetinin etkisi altında olan Türkiye'nin içinde bulunduğu "tarihsel gecikmeyi" aşması gerektiğini vurgular.¹¹ Meşrutiyetin başında genç bir idadi öğrencisiyken, Osmanlılık fikrinden etkilenir ve Osmanlı coğrafyasındaki tüm unsurların bir arada barış içerisinde yaşayabileceğine inanır.¹² Ancak Trablusgarp'ın ve Balkanlar'ın kaybedilmesinin ardından Osmanlılık düşüncesinden uzaklaştığı ve Gayrimüslimlere cephe alarak Türkçülüğe yaklaştığı görülür.¹³

Sonuç olarak iki seçkin de Türk kimliğini öne çıkartan modern merkezi bir devlet yapısını savunur. Yalçın II. Meşrutiyet yıllarında bu yapının İmparatorluk geleneğine uygun olarak inşa edilmesini savunurken, Atay Anadolu'ya odaklanarak, dolaylı da olsa, bir ulus-devlet düşüncesini öne çıkartır ve 1912 sonlarından itibaren "Türklerin vatanı" olan Anadolu'nun merkez alınmasıyla yeni bir medeniyet bilincinin oluşturulması gerektiğini savunur.¹⁴ Suriye ve Filistin'de bulunduğu yıllarda ise İmparatorluğun "diğer" topraklarına yönelik yabancılık duygusu artar. Atay'ın Anadolu merkezli medeniyet anlayışı Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde resmi politikalara uygun olarak daha belirgin hale gelir. Yalçın ise Atay'ın aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününe "Türk vatanı" olarak görür.¹⁵ Yalçın Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi bir ulus devletten ziyade İmparatorluğun devamı olarak algılamaya devam eder ve eski Osmanlı toprakları üzerinde yeniden siyasi hâkimiyet kurulabileceğine inanır.

Geç Osmanlı Döneminde Bilad-ı Şam'a Bakış

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından Bilad-ı Şam coğrafyasında ortaya çıkan özerklik talep eden hareketlenmeler,¹⁶ İTC'nin sözcülüğünü yapan Hüseyin Cahit Yalçın'ın dikkatini başlangıçta çekmez. 1908-1910 yılları arasındaki makalelerinde genellikle Balkanlar'da yaşanan sorunlara değinerek başta Rumlar olmak üzere Gayrimüslimleri "ayrılıkçı emeller peşinde koşmakla" itham eder.¹⁷ Gerçekten de bu dönemde Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak etmesi, Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olan Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Girit'in Osmanlı'dan ayrılarak Yunanistan'la birleşme talebi, İttihatçıları ve kamuoyunu meşgul eden temel gelişmelerdir.¹⁸ Dolayısıyla Yalçın Bilad-ı Şam'da ortaya çıkan, Havran'daki Dürzi isyanı ve Cebel-i Lübnan ahalisinin Mebusan Meclisi'ne temsilci göndermeyi reddetmesi gibi gelişmeleri merkezi otoriteye karşı bir meydan okuma olarak değerlendirir de,¹⁹

9 Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e...*, s. 129.

10 Ibid., ss.153-155.

11 Ibid., s. 166.

12 Ibid., s. 31.

13 Ibid., s. 35.

14 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 140; Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e...*, s. 57.

15 Hüseyin Cahit, "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 7 Kasım 1908, s.1.

16 Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney, 2.bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 121.

17 Hüseyin Cahit, "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 7 Kasım 1908, s.1; Hüseyin Cahit, "Havran Vaka'yı", *Tanin*, 17 Ağustos 1910, s.1.

18 Mehmet Hacısalihoğlu, "Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1910)", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 13, No 24, Ocak 2008, s. 108.

19 Hüseyin Cahit, "Cebel-i Lübnan'da", *Tanin*, 5 Şubat 1909, s.1.

Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görmez. Girit meselesinden dolayı Yunanistan'a karşı düzenlenen boykot kampanyasına Suriyeli Arapların destek vermesi,²⁰ Yalçın'ın Bilad-ı Şam topraklarında milliyetçiliğin henüz güçlenmemiş olduğu yolundaki inancını muhtemelen pekiştirmiştir. Talat Paşa gibi önde gelen İttihatçıların Araplara yönelik olumlu yaklaşımı da bir bakıma Yalçın'ın yazılarında İTC'nin Arap politikasını yansıttığını göstermektedir.²¹

Yalçın, Bilad-ı Şam coğrafyasındaki Araplara yönelik ılımlı bir söyleme sahiptir. Öyle ki bütün Osmanlı vatandaşlarının Türkçe öğrenmesi gerektiğine dair keskin tavrını, Arap vilayetleri söz konusu olduğunda yumuşatır. Arap vilayetlerindeki mahkemelerde, Türkçe kullanımı yaygınlaşana kadar Arapça'nın konuşulmasına izin verilmesi gerektiğini belirtmesi bu duruma ilişkin bir örnek olarak değerlendirilebilir.²² Dil konusunda Gayrimüslimlere göre Araplara daha hoşgörülü bir yaklaşım içerisinde olması Osmanlı siyasi seçkinlerinin zihniyetini yansıtan "Millet-i Hâkime" anlayışı çerçevesinde Türklerin ve Müslümanların hâkimiyetine dayanan toplumsal hiyerarşi modeli ile uyumludur. Ancak Yalçın'ın bu düşüncesi katı merkezîyetçi anlayışını devam ettirmesine engel olmaz. Öyle ki Arapların Türkçe öğrendikten sonra mahkemelerde Türkçe'den başka bir dil kullanmasına karşı olduğunu özellikle belirtir.²³

Balkan Savaşı ise Yalçın başta olmak üzere İttihatçıları elde kalan toprakların korunması konusunda yeni arayışlara sevk eder. Öyle ki, Bâbüalî baskını ile iktidarını pekiştiren İTC'nin Araplarla uzlaşma arayan bir çizgiye geldiği ve âdem-i merkezîyetçiliğe yöneldiği görülür.²⁴ Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya-Macaristan benzeri bir Türk-Arap İmparatorluğu'na evrilebileceği fikri yaygınlık kazanırken, Yalçın bu fikri paylaşan Osmanlı seçkinlerinin arasında yer alır. Bu dönemde yalnızca Yalçın değil, Ziya Gökalp, Babanzade İsmail Hakkı, Halil Hâlid gibi İTC'nin önde gelen isimleri ve hatta Yusuf Akçura gibi İttihatçı olmayan Türkçüler de bu fikri benimsediklerini gösteren yazılar kaleme almışlardır.²⁵ Söz konusu düşüncenin yaygınlığının muhtemel nedenlerinden birisi, Arapların Osmanlı'ya büyük ölçüde sadık kalmasıdır.²⁶ Bir diğer neden ise "Millet-i Hâkime" anlayışına uygun olarak, Arapların çoğunlukla Türklerle aynı dine mensup olmasıdır. Siyasetle Balkan Savaşları sırasında ilgilenmeye başlayan Falih Rıfkı Atay da Türk-Arap İmparatorluğu düşüncesini olumlu karşılar.²⁷ Diğer taraftan, Bilad-ı Şam coğrafyasını Anadolu'dan farklı bir çerçevede değerlendirir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Atay'a göre İmparatorluğun merkezi ve Türklerin "öz vatani" Anadolu'dur.²⁸ Dolayısıyla, Yalçın'ın aksine Bilad-ı Şam'ı Türk yurdu olarak tanımlamadığı söylenebilir. Ancak bu coğrafyada çoğunlukla Müslümanların yaşamasını, siyasi hâkimiyetin sürdürülmesini kolaylaştırıcı bir etken olarak gördüğü ileri sürülebilir.

20 Y. Doğan Çetinkaya, *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak: Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar ve Milli İktisat (1909-1914)*, çev. Özgür Bircan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 74-75.

21 Elizer Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, Londra, Frank Cass, 1993, ss. 104-105.

22 Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar...*, s. 103; Hüseyin Cahit, "Mahkemelerde Lisan Meselesi", *Tanin*, 11 Kasım 1909, s.1.

23 Hüseyin Cahit, "Mahkemelerde Lisan Meselesi", *Tanin*, 11 Kasım 1909, s.1.

24 Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar...*, s. 145.

25 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 6. bs., Yalçın Tokar (der.), İstanbul, Tokar Yayınları, 2013), s. 67; Babanzade İsmail Hakkı, "Ara[pç]a ve İslahat", *Tanin*, 21 Nisan 1913, s.1; Çerkeşseyhizade Halil Hâlid, *Türk ve Arap*, M. Ertuğrul Düzdağ (der.), 3.bs., İstanbul, Yeni Zamanlar, 2005, s. 62-64; Yusuf Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, İsmail Türkoğlu (der.), İstanbul, Ötüken, 2016, s. 74.

26 Yaşar Semiz, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, <http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/5823/11%20ya%C5%9Far%20semiz.pdf>, (Erişim Tarihi 22 Mart 2015), s. 233.

27 Atay, *Çankaya*, s. 140.

28 Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e...*, ss. 56-58.

1914 yılında İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olarak İmparatorluğun eski gücüne kavuşabileceğine inanmış; ancak bu beklentileri gerçekleşmemiştir. Özellikle Suriye ve Filistin cephesindeki kayıplar ve Haziran 1916'da başlayan Şerif Hüseyin isyanı,²⁹ Balkan Savaşlarında başlayan travmanın devam etmesine neden olmuştur. Osmanlı ordusu 1917'nin sonlarından itibaren İngilizlere karşı sürekli cephe kaybetmiştir. Kasım 1917'de Gazze, Aralık 1917'de ise Kudüs İngiltere tarafından işgal edilmiştir.³⁰ 30 Eylül 1918'de Şam'ın, 8 Ekim 1918'de ise Beyrut'un kaybedilmesiyle Bilad-ı Şam coğrafyası büyük ölçüde Osmanlı'nın elinden çıkmıştır.³¹

Hüseyin Cahit Yalçın, Suriye cephesindeki birliklerin İngilizlerce kuşatılması üzerine 1917 yılında Sadrazam Talat Paşa'ya yazdığı mektupta, Çarlık Rusya'nın yıkılmasının ardından Almanların isteklerini bir kenara bırakıp önceliğin "büyük bir tehdit altında bulunan" Suriye ve Filistin'in korunmasına verilmesi gerektiğini savunur: "Karadeniz'de özgür kalacaktık. Buradan İstanbul'a kolayca yiyecek gelebilecekti. Rus sınırındaki kuvvetlerimizi çekerek büyük bir tehdit altında bulunan Suriye ve Filistin cephesine gönderebilecektik. Almanlara karşı da şimdi İngilizlere karşı dayanmakla daha çok güç kazandığımızı söyleyerek kendimizi özürlü gösterebilirdik [...]"³² Benzer şekilde Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Hicaz'daki birliklerin Suriye ve Filistin'e kaydırılarak bir savunma hattı kurulmasını önerir.³³ Savaş sırasında Suriye ve Filistin cephelerinde bulunan Falih Rıfkı Atay da Bilad-ı Şam topraklarının savunulması görüşünü destekler. Dolayısıyla hem Yalçın hem de Atay Bilad-ı Şam'ın savunulmasına öncelik verilmesi konusunda görüş birliği içerisindedir. Bu sırada Enver Paşa'nın emriyle düzenlenen Mısır seferi başarısızlıkla sonuçlanmış; İngilizler karşı taarruza başlamıştır. Ordu komutanları büyük ölçüde bu görüşü paylaşıyorlar da, Hicaz'ın terk edilmesi halinde Sultan Mehmed Reşad'ın Padişahlığı bırakacağını açıklaması, bu harekâtın gerçekleşmesine engel olur. Atay, Filistin'in kaybedilmesini "Hicaz'ın tahliye edilmemesine" bağlar:

"Enver Paşa geldi. Teftişten sonra İkinci ve Üçüncü Ordular grubu İzzet Paşa'nın komutasına verilerek Mustafa Kemal Paşa İkinci Ordu komutanlığına atanmış, Medine'nin de boşaltılması emredilmiştir. Sultan Reşat Medine boşaltılırsa halifelik ve padişahlıktan çekileceğini söylemişti. Sadrazam Talat Paşa da o çekilmeye karşı koydu. Enver Paşa boşaltma kararını zorla verdiği için o da vazgeçti. Fakat Medine ve Hicaz'ı bırakmamak yüzünden Filistin savunulmamış, Kudüs düşmüştü"³⁴

Bilad-ı Şam'ın savunulmasına ilişkin tartışmaların yanında Atay'ın Suriye ve Filistin'deki izlenimlerine değinmek uygun olabilir. Öyle ki, Atay'ın bu coğrafya ile ilgili düşünceleri bölgeyi yakından tanıyan Osmanlı seçkinlerinin zihin dünyasını yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Suriye ve Filistin anılarını 1918 yılında derleyerek *Ateş ve Güneş* kitabını yayınladı. Kitabında Bilad-ı Şam coğrafyasını tasvir ederken sıklıkla "çöl hayatından" bahseder. Bu doğrultuda Bilad-ı Şam topraklarının, kendi zihin dünyasında idealleştirmiş olduğu "medeni" toplumsal örgütlenme

29 Tevfik Yener, *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, İnkılâp, 2015, s. 620; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 6. bs., Ankara, İmge, 2011, s. 436.

30 Ibid., s. 626.

31 Ibid., s. 638.

32 Ibid., s. 155.

33 Ibid., ss. 624-634.

34 Atay, *Çankaya*, 110.

modelinden uzaklığını göstermeye çalışır.³⁵ Arap topraklarının “medeniyetten uzaklığına” yapılan vurgu Atay’a özgü olmayıp, 19. yüzyılda ortaya çıkan genel algının devamı niteliğindedir. II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkan Arap vilayetlerini merkezi otoriteye tabi kılma, halkını göçebelikten vazgeçirip yerleşik Osmanlı yurttaşı haline getirmeyi amaçlayan bu düşünceyi Selim Deringil “ödünç alınmış kolonyalizm”, Ussama Makdisi ise “Osmanlı Oryantalizmi” olarak kavramsallaştırmıştır.³⁶ Ödünç alınmış kolonyalizm uygulamasına örnek olarak bu coğrafyada modern eğitim kurumlarının faaliyete geçirilmesi ve Osmanlı devletine hizmet edecek “Arap gençlerinin” yetiştirilmesi gibi projeler gösterilebilir.³⁷ Bu yöndeki düzenlemeler sömürgeci devletlerin kendi sömürgelerindeki pratikleri andırırsa da, Osmanlı’nın temel amacı sömürgeci Avrupalılardan farklı olarak hayatta kalmaktır.³⁸ Atay Cumhuriyet yıllarında ise Bilad-ı Şam’ın Osmanlı tarafından sömürgeleştirilemediği için kaybedildiğini ileri sürecektir.³⁹

Bilad-ı Şam’ın kaybedileceğinin anlaşıldığı günlerde İstanbul’a dönen Atay, mütareke döneminde bu şehirde kalıp işgallere karşı çıkan seçkinlerden birisi olur. Bu dönemde “*Akşam*” gazetesindeki köşesinde, İtilaf devletleri ve İstanbul hükümetinin aleyhinde makaleler yazmıştır.⁴⁰ Bilad-ı Şam coğrafyasına bakışı ile ilgili ipuçlarını ise yine *Ateş ve Güneş* kitabında bulmak mümkündür. Atay’ın hayal kırıklığı, Medine’yi savunan Fahrettin Paşa’ya hitaben yazdığı bölümdeki ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Cepheler bozuldu, Galicya’da öldürecek 10.000’den fazla Türk bulan biz, sevgili Kudüs’e 4000’den fazla asker vermedik. Filistin’de, Suriye’de şehirler, günler gibi arka arkaya bizden ayrıldı. Hat mahvoldu. Kabileler, aşiretler içinde siz yalnız başınıza kaldınız.”⁴¹

Mütareke döneminde Bilad-ı Şam’dan ümidini kesen Atay, Anadolu’nun kurtarılmasının çarelerini düşünmeye başlar. Bu doğrultuda Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin kurtarılması için Arap topraklarından tamamen vazgeçilebileceğini, bu doğrultuda Wilson Prensipleri’nden faydalanılabileceğine inanır.⁴² Bu çerçevede Atay’ın Wilson prensiplerine dayanarak Anadolu’da yeni bir devletin kurulmasını arzu etmesi, yalnızca işgalden kurtulma kaygısından kaynaklanmamakta, aynı zamanda Anadolu ile eski Osmanlı toprakları arasındaki sınırı belirleme düşüncesini yansıtmaktadır. Eric Hobsbawm’a göre Wilson prensipleri ulusların bağımsızlığının yanı sıra, ulusların kendilerini “ötekilerden” ayırmasına dayanmaktadır. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı sonunda İmparatorluklardan kopan siyasi birimler, kendilerini tanımlamak için bir zamanlar birlikte yaşadıkları diğer “etnik unsurlardan” farklı olduklarını göstermek istemişlerdir.⁴³ Atay’ın Bilad-ı Şam coğrafyasına bakışının kırılma noktalarından birisi Sakarya Savaşı’nın kazanılmasıdır. Savaşın ardından Türkiye’nin tahliye ettiği Osmanlı ülkelerinden “üstünlüğünü” vurgulaması dikkat çekicidir:

35 Falih Rıfki Atay, *Ateş ve Güneş*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2013, s.61.

36 Selim Deringil, “Hali Vahşet ve Bedeviyette Yaşarlar: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Post-Kolonyalizm Tartışması”, çev. Uğur Pençe, Selim Deringil (der.), *Simgeden Millete: II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet*, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 167; Ussama Makdisi, “Ottoman Orientalism”, *The American Historical Review*, Cilt 3, No 107, Haziran 2002, s. 770.

37 Deringil, “Hali Vahşet...”, s. 192.

38 Ibid., s. 168.

39 Falih Rıfki Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, Pozitif, 2013, s. 44.

40 Ibid., s. 17.

41 Atay, *Ateş ve Güneş*, s. 139.

42 Atay, *Çankaya*, s. 145.

43 E.J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, 5.bs., İstanbul, Ayrıntı, 2014, s. 162.

“Mil ve kilometre ile ölçülür kazançtan bahsediyorlarsa onu da bizim şark ordumuzdan sorsunlar. Sevre muahedesinin Şarkî Anadolu maddelerinin altına imza koyanlar altı vilâyet sınırında bir demir kale gibi duran Türk ordusunu görsünler. Fakat Anadolu kavgasının şimdiye kadarki kazancı daha başka türlü, daha büyüktür. O, şunu anlattı ki Anadolu toprağından hurma ağacı çıkmadığı gibi müstemleke de çıkmaz, Anadolu milletinden zenci yetiştirmez”.⁴⁴

Atay'ın bu söylemi, Osmanlı ve Cumhuriyet yıllarındaki Bilad-ı Şam algısına ilişkin ipucu vermektedir. Abdülhamid döneminden itibaren Arap coğrafyasının “medeniyetsizliğine” vurgu yapan tipik Osmanlı aydını perspektifi⁴⁵ Atay'ın fikirlerine de yansımıştır. Atay'ın Cumhuriyet yıllarında Bilad-ı Şam dâhil olmak üzere sömürge ülkelerinin “medenileşmesini” gerektiğini savunması bu tutumunun Cumhuriyet yıllarında da devam ettiğini gösterir.

Hüseyin Cahit Yalçın ise savaşın ardından tutuklanıp Malta'ya sürüldüğü⁴⁶ için 1919 ile 1922 yılları arasında siyasi yazılarına ara vermek zorunda kalır. 1922 yılında Türkiye'ye döndükten sonra çıkardığı “*Renin*”⁴⁷ gazetesinde Milli Mücadele'nin başarısını över ve modern, merkezi bir devletin kurulmasının gerekliliğini vurgulamaya devam eder. Lozan'da elde edilen sonucun ise, “vatanın küçük bir toprak parçası haline gelmesine rağmen” Türkiye açısından başarılı olduğunu vurgular⁴⁸.

Yalçın'ın Lozan tartışmalarının devam ettiği dönemde Türkiye-Fransa ilişkilerini değerlendirdiği makalesindeki ifadeleri dikkat çekicidir. Yazısında Türk halkının Fransa'ya karşı her zaman olumlu duygular beslediğini ve Türkiye'nin Suriye ve Lübnan'daki topraklarda artık gözü olmadığını belirtmekle birlikte, Fransa'nın Lozan'da Türkiye'yi “ezmeye” çalışması durumunda Suriye'de ve Fransa'nın diğer sömürgelerinde yaşayan Müslüman ahalinin bu ülkeye tepki göstereceğini ileri sürer.⁴⁹ Yalçın'ın bu iddiasını ortaya koyarken Milli Mücadele döneminde İslam dünyasının Türkiye'ye verdiği destekten⁵⁰ cesaret aldığı söylenebilir. Ayrıca Kuvay-ı Milliye ile Fransa'ya karşı ayaklanan Suriyeli direnişçiler arasındaki iş birliği ve Bilad-ı Şam'da Türkiye'ye yönelik bir sempatinin oluşması,⁵¹ Yalçın'ı bu yönde düşünmeye iten etkenlerin arasında sayılabilir.

Falih Rıfkı Atay Lozan sürecinde, eski Osmanlı toprakları olan manda rejimlerine farklı bir pencereden bakar. Türkiye'nin bu coğrafyayla “bağını” inkâr etmemekle birlikte söz konusu ülkelerin durumunu değerlendirirken, “Geçmişte Türklerin öncülük ettiği İslam [birliğinin bu toplumlar tarafından reddedildiğini]” vurgular. Atay geçmişte İslam birliğine inanmanın Türkler açısından bir hata olduğunu söylese de, asıl eleştirisini Osmanlı'nın eski Müslüman unsurlarına yönelttiği ileri sürülebilir.⁵² Atay'ın bu perspektifi Cumhuriyet yıllarında kuvvetlenecektir. Dolayısıyla Milli Mücadele yıllarında Türkiye'nin İslam dünyasındaki etkinliğini sürdürmesini savunan Yalçın ile Anadolu'nun Arap topraklarından farklılığını vurgulayan Atay arasındaki görüş farklılığı bu dönemde filizlenmeye başlamıştır. Atay, Mustafa Kemal'in [Atatürk] Arap topraklarını Türkiye'nin dışında bırakan siyasi

44 Falih Rıfkı Atay, *Eski Saat*, İstanbul, Akba Kitapevi, 1933, s. 151-152.

45 Deringil, “Hali Vahşet...”, s. 167; Makdisi, “Ottoman Orientalism”, s. 700.

46 Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 166.

47 Ibid., s. 183.

48 Ibid., s.201.

49 Hüseyin Cahit, “Fransa ve Türkiye”, *Tanin*, 18 Teşrinievvel 1922, s.1.

50 Bilal N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk*, 2.bs., Ankara, Bilgi Yay., 2015, s. 50-58.

51 Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elâzığ, T.C Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi, 2003, ss. 25-50.

52 Falih Rıfkı, “Bizim Ekalliyetlerimiz”, *Akşam*, 15 Aralık 1922, s.3.

yaklaşımını savunurken,⁵³ Yalçın Meşrutiyet yıllarından kalma İttihatçı tutumunu sürdürmektedir. Bu bağlamda Atay ile Yalçın arasındaki fikir uyuşmazlığı ana akım İttihatçı gelenek ile Ankara hükümeti arasındaki siyasi görüş farklılığını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde Bilad-ı Şam'a Bakış

Türkiye'de Bilad-ı Şam'a ilişkin tartışmalar 1930'lu yıllarda yoğunlaşır. Bu durumun üç muhtemel nedeninden söz edilebilir. Birincisi, Bilad-ı Şam'daki manda yönetimlerinin zayıflaması ve bu coğrafyadaki ülkelerin bağımsızlık ihtimalinin güçlenmesidir. İkinci olarak İtalya'nın Bilad-ı Şam'ı da içine alan Doğu Akdeniz'deki siyasi ve askeri hedeflerinin Türkiye'yi rahatsız ettiği söylenebilir. Üçüncü neden ise Hatay sorunu etrafında Türkiye ile Suriye arasında ortaya çıkan gerginliktir. Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfki Atay arasında Milli Mücadele döneminde filizlenen fikir ayrılıkları 1930'lu yıllarda belirgin hale gelmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik iki yönlü bir politika geliştirdiği söylenebilir. Bunlardan birincisi, ulus inşası çerçevesinde Türk-Arap farklılığının vurgulanmasıdır. Bu politika daha çok iç dinamiklerle ilişkili olup Türk kimliğinin halk tarafından içselleştirilmesini ve Osmanlı geçmişinden tam anlamıyla kopuşu amaçlamaktadır. Falih Rıfki Atay 1930'lu yıllardaki kitap ve makaleleriyle bu politikaya katkı sağlamıştır. Atay'ın "*Zeytindağı*" kitabı Türk kimliğinin yüceltilmesi, buna karşın Araplığın olumsuzlanması açısından ulus inşası projesinin önemli bir yapıtaşıdır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Şerif Hüseyin ayaklanması, başta Atay olmak üzere Erken Cumhuriyet seçkinlerince "Arap ihaneti" olarak nitelenmiştir:

"Siz, Peygamber torunlarının ateş ve aklık çemberi içinde, bir hurma kuruşu bulamayıp denize yapışmış ölürken, Anadolu çocukları iskorbitten çürüyen düşen ağzlarının yaraları içinde kavrulmuş çekirge çiğnemeye çalışarak, Fatma'nın, Ebubekir'in, Ömer'in ve Muhammed'in sandukalarını savunacaklar [...] Arap kesesine Anadolu altını ve Arap kursağına Anadolu rızkını aktacağız [...] Halep'ten Aden'e kadar süren o koca memlekette bir Arap meselesi vardı zannetmeyiniz. Arap meselesi denen şey Türk düşmanlığı[dır]".⁵⁴

Hüseyin Cahit Yalçın da benzer bir görüşe sahiptir. İlerleyen yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Araplığın baskın olduğunu ve Türklerin kendi kimliklerini ifade edemediklerini savunur. Aslında Osmanlı yıllarında Arapların İmparatorluk için önemini vurgulayan görüşleriyle öne çıkan Yalçın, Cumhuriyet döneminin siyasi atmosferine uygun olarak Araplığın Türklüğü bastırıldığını ileri sürer:

"Şaşılası şeydir ki o dönemde bu Türk yurdunda her unsur, kendi varlığını avaz avaz söyleyip kendi soyunun arkasından bir de 'necip' (soylu, temiz) sıfatını yakıştırmak hakkına sahipti. Yalnız bu ülkede Türklerin ses çıkarmağa hakkı yoktu. Araplar 'kavm-ı necip' (soylu kavim) idiler; Arnavutlar 'kavm-ı necip' idiler. Kahramanlar, şöyle idiler, böyle idiler. Pekâlâ, ama Türkler? Onlar yalnız saldırılara, sataşmalara göğüs germeğe yarar cansız bir hedef tahtası olmaya hükümlüydüler".⁵⁵

"Araplığın" Türkiye'den tasfiyesini savunan yalnızca Atay ve Yalçın değildir. Osmanlı

53 Hadiye Bolluk ve Kurtuluş Güran (der.), *Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi: Hakimiyeti Milliye Yazıları*, İstanbul, Kaynak, 2012, s. 19.

54 Atay, *Zeytindağı*, ss. 42-46.

55 Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Rauf Mutluay (der.), İstanbul, Türkiye İş Bankası, 1976, s.156.

yıllarında Türk-Arap iş birliğini savunan Halide Edib Adivar ve Yusuf Akçura,⁵⁶ 1930'lu yıllarda Araplara yönelik olumsuz bir tutum almışlardır. Örneğin Adivar, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Şerif Hüseyin ayaklanmasını Arapların Türkleri "sırtından bıçaklaması" olarak nitelerken Akçura Araplığı yüceltenlerin Türklüğe "cihat" ilan ettiğini savunmuştur.⁵⁷ Atatürk, Türkiye'yi Arap etkisinden arındırma düşüncesinin siyasi uygulayıcısı olmuştur. Nisan 1934'te Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin "Türk Has İsimlerini" yaygınlaştırma projesi⁵⁸, Atatürk'ün Mustafa ismini kullanmayı bırakması,⁵⁹ Arap müziğinin popülaritesinin azaltılmasına yönelik çabalar⁶⁰ ve Kuran'ın Türkçeleştirilmesi⁶¹ bu bağlamda ele alınabilir.

Diğer taraftan Türk-Arap ayrımını vurgulayan "içeriye dönük" siyasi anlayış dış politikaya yansımamıştır. 1930'lu yıllarda dış politikasını genel olarak Avrupa'nın liberal demokratik ülkelerine yakınlaşma stratejisi üzerine kuran Türkiye'nin temel amacı revizyonist İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik yayılcı politikasına karşı önlem almaktır.⁶² Çünkü Türkiye'nin yakın çevresindeki manda rejimleri için ortaya çıkabilecek bir rekabetin sonucunda yeni bir dünya savaşının başlama olasılığı Ankara'yı kaygılandırmıştır. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Ankara'daki seçkinler İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini tartışırken, bir taraftan da sömürgeleştirilen ve manda rejimi ile idare edilen ülkelerin özgürleşmesine destek vererek özellikle eski Osmanlı toprağı olan Arap ülkelerini Türkiye'nin yolunu takip etmeleri için teşvik etmişler;⁶³ Suriye'nin bir an önce bağımsızlığını kazanmasını temenni ettiklerini vurgulamışlardır.⁶⁴ Bunun yanı sıra bağımsızlık ve modernleşme bağlamında Arap ülkelerinden de Türkiye'yi model alma taraftarı olan azımsanmayacak bir seçkin kitlelerinden söz edilebilir. Albert Hourani "Kemalist Cumhuriyet'in "hem Avrupalı saldırganları dize getirmesi hem de tarihi, kültürel ve dini bağları dolayısıyla Arapların siyasi düşüncesi üzerinde azımsanamayacak bir etki bırak[tığını]" vurgulamaktadır.⁶⁵

Bu dönemde Ankara'ya yakın bir seçkin olan Falih Rıfki Atay, "sömürgeci düzeni" eleştiren bir yaklaşım benimser ve Bilad-ı Şam topraklarının özgürleşerek, Batı medeniyetine entegre olmasını savunur. Yazılarında sömürgeciliğin ürettiği sorunlara vurgu yaparak, uluslar arasında var olan eşitsizliğe dikkat çeker. Atay aynı yazısında, emperyalist siyasetin uluslararası bunalımlara bir çare bulamayacağını ifade ederek Bilad-ı Şam'daki manda yönetimlerini de kapsayan siyasi düzenin değişmesine taraftar olduğunu gösterir.⁶⁶

Gelgelelim Atay, sömürgecinin bağımsızlık mücadelesinde Türkiye'nin doğrudan müdahil olmasına ise taraftar değildir. "İslam emperyalizminin" Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte sona

56 Halide Edib Adivar, *Yeni Turan*, İstanbul, Can, 2014, s. 43; Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 74.

57 Halide Edib Adivar, *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri II*, çev. Can Ömer Kalaycı, İstanbul, Can Yayınları, 2015, s.75; Yusuf Akçura, *Türkçülük*, 2.bs., İstanbul, Toker, 2006, ss. 97-98.

58 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Cumhuriyet Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 560.

59 M. Şükrü Hanioglu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, New Jersey, Princeton University, 2011, s. 176.

60 Atay, *Çankaya*, s. 515.

61 Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 10.bs., İstanbul, İletişim, 2007, s. 135.

62 İlhan Uzgel, "Görelî Özerklik-1: 1923-1939: Batı Avrupa'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politika: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Cilt 1, 7. bs., İstanbul, İletişim, 2003, ss. 253-254.

63 Amit Bein, *Kemalist Turkey and the Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, s. 141; Orhan Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, 2. bs., İstanbul, Tarihçi, 2017, s. 361.

64 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 197.

65 Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age*, New York: Cambridge University, 1983, s. 296'dan aktaran Bein, *Kemalist Turkey...*, s. 142.

66 Falih Rıfki Atay, "Son Sözler", *Ulus*, 26 Mayıs 1935, s.1.

erdiğini vurgulayan Atay, Türkiye'nin eski Osmanlı topraklarında yeniden siyasi etkinlik oluşturma niyetinin olmadığını altını çizer.⁶⁷ Atay'ın bu yaklaşımını iki maddeyle açıklamak mümkündür. İlk olarak "emperyalistler tarafından çevrenme" kaygısından bahsedilebilir. Yeni rejimin siyasi seçkinleri arasında yer alan Atay, bir bakıma Ankara'nın endişesini yansıtmaktadır. İkinci olarak, Türkiye'nin Batı medeniyetine eklemlemeye çalışan Müslüman ülkelerin çoğalmasını istemesinden söz edilebilir. Bu bağlamda sömürgelerin özgürlüklerini kazanarak "modern dünyaya" adapte olması, Türkiye'nin tercih ettiği yolun "doğruluğunu" tescil edecektir.

II. Meşrutiyet dönemindeki İttihatçı görüşlerini Cumhuriyet yıllarında da sürdüren Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1930'lu yıllarda Bilad-ı Şam'a bakışını şekillendiren etkenlerin başında, İtalya'nın Akdeniz'deki yayılcı politikası gelmektedir. Yalçın'a göre İtalya'nın Akdeniz politikası yalnızca Türkiye'nin güvenliğini değil aynı zamanda etki alanını da tehdit etmektedir.⁶⁸ Yalçın'ın "İtalyan saldırganlığına" karşı önerisi "Türkiye merkezli" Balkanları da içine alan bir "Yakın Şark İmparatorluğu" kurmaktır. Yalçın'ın üzerinde durduğu imparatorluk düşüncesi Osmanlı'nın eski unsurlarını "kurtarmaya yöneliktir": "Bu [yakın şark imparatorluğu] yakın şarkın aynı tehlikeye maruz, büyüklere bir müstemleke olmak mevkiinde kalmış kavimler için bir can kurtaran teşkilatıdır. Böyle bir teşekkül daha ilk dakikalarında dostluğu aranır, varlığa kıymet ve ehemmiyet verir bir devlet sayılacak ve emperyalist akımlara karşı Avrupa ve Asya arasında aşılmaz bir sed gibi yükselecektir".⁶⁹

Fransa'nın Suriye'den çekilme kararı aldığı günlerde, bu ülkenin yerini İtalya'nın dolduracağına dair söylentilerin Yalçın'ı rahatsız ettiği görülmektedir:

"Şimdiki halde, Şarki Akdeniz'den Fransa'nın çekilmesi sözü Suriye'nin İtalyan nüfuzuna verilmesi, Suriye ve Fransızların yerini İtalyanların alması demektir. Suriye'yi bol keseden İtalyanlara peşkeş çekenler ve Suriye'ye yerleşmek emelini besleyenler "çayı görmeden paçayı sıvayan" âdemlere benzetilebilir. Çünkü Suriye'nin muhayyel bir kıta, üzerinde rahatça yerleşmek için hazırlanmış modern bir koltuk olduğundan haberimiz yoktur".⁷⁰

Fransa'nın Suriye'den çekilmesi ile oluşacak boşluğun Türkiye tarafından doldurulabileceğine inanması, Yalçın'ın bu tepkisinin ardında yatan nedenlerin arasındadır. Bir başka ifade ile Bilad-ı Şam'da yeniden etkinlik kurulmasının önünde İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini bir engel olarak değerlendirir. Uluslararası statükoyu korumaya çalışan liberal demokratik ülkelere yakın bir siyaseti savunan Yalçın, bu statüko içerisinde Bilad-ı Şam coğrafyasına yönelik revizyonist bir anlayışı ifade ederek Atay'dan farklı bir siyasi tutum benimsediğini gösterir. 25 Mayıs 1939'da *Yeni Sabah*'ta yazdığı "Yakın Şark'ta Türk Kültürü" başlıklı makalesindeki ifadeler Yalçın'ın düşüncelerini yansıtan bir başka örnektir. Bu yazısında, eski Osmanlı vatandaşlarının yaşadığı Bilad-ı Şam dâhil olmak üzere, Yakın Şark'ta Türk kültürünün hala etkili olduğunu, özellikle Türkçe'nin bu topraklarda unutulmaması için Milli Eğitim Bakanlığı'nın projeler geliştirmesi gerektiğini belirtir.⁷¹

Falih Rıfki Atay ile Hüseyin Cahit Yalçın arasındaki bu yaklaşım farklılığının temelini Geç Osmanlı dönemindeki siyasi yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek mümkündür.

67 Falih Rıfki Atay, "Balkanlı", *Ulus*, 27 Haziran 1936, s.1.

68 Hüseyin Cahit Yalçın, "İtalyanın Akdeniz'deki Emelleri Nelerdir", *Yeni Sabah*, 14 Kasım 1939, s.1 ve 3.

69 Hüseyin Cahit Yalçın, "Yürüyen Fikir", *Yeni Sabah*, 26 Mart 1939, s.3.

70 Hüseyin Cahit Yalçın, "Şarki Akdeniz Meselesi", *Yeni Sabah*, 12 Kasım 1939, s.3.

71 Hüseyin Cahit Yalçın, "Yakın Şarkta Türk Kültürü", *Yeni Sabah*, 25 Mayıs 1939, s.1 ve 3.

Her iki seçkin de Geç Osmanlı döneminde, Deringil'in "ödünç alınmış kolonyalizm"⁷² kavramına uygun bir siyasi ve toplumsal bir anlayışa sahiptir. Ancak bu perspektifin Cumhuriyet döneminde iki farklı noktaya yöneldiği görülmektedir. Atay'ın Bilad-ı Şam coğrafyasına yönelik ödünç alınmış kolonyalizm anlayışının Ortadoğu'yu kapsayan bölgesel bir inkılâpçılık fikrine evrildiği ileri sürülebilir. Bölgesel inkılâpçılık düşüncesi, bir ülkenin varoluş sorununu aşabilmek için uluslararası sistemin egemen değerlerini benimsemesi ve kendisiyle benzer siyasi, toplumsal ve kültürel gelenekten gelen ülkeleri aynı değerlere yönelmesi için teşvik etmesi olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım sömürge ülkelerinin bağımsızlığını ve egemenliğini savunurken revizyonizmi reddeder.

Diğer taraftan "ödünç alınmış kolonyalizm" yaklaşımının Hüseyin Cahit Yalçın tarafından farklı bir çerçevede yeniden güncellendiği görülmektedir. Türkiye'nin uluslararası sistemin statükosunu temsil eden İngiltere ve Fransa ile uyumlu bir politika uygulayarak yakın çevresinde etkinlik sağlayabileceğini düşünen Yalçın, Osmanlı'dan kopan topraklar üzerinde bir "alt hegemon" rolü üstlenebileceğine inanır. Onun bu perspektifi uluslararası statüko ile çatışmadan, bölgesel bir revizyonizm arayışı olarak nitelendirilebilir. Yalçın'ın önerdiği "bölgesel revizyonizm", bölgesel inkılâpçılık yaklaşımı gibi Türkiye'nin "yaşamsal çıkarlarının" korunması ile ilgilidir. Ancak bölgesel revizyonizm bu yaşamsal çıkarları Türkiye'nin potansiyel "siyasi etki alanı" üzerinde hâkimiyet kurmasıyla ilişkilendirerek bölgesel inkılâpçılıktan ayrılmakta, bir bakıma İttihatçı geleneğin eski Osmanlı topraklarına bakışıyla Ankara'nın dış politika anlayışı arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Bu iki farklı yaklaşımın göze çarpan ortak özelliklerinden söz etmek mümkündür. Birincisi, her ikisi de sömürge idaresinde bulunan ülkeleri "üstten bir bakışla" değerlendirmektedir. Bölgesel inkılâpçılık bu ülkelerin Türkiye'yi örnek almasını tavsiye ederken, bölgesel revizyonizm Türkiye'nin bu coğrafyada siyasi etkinlik kurabilecek bir güce sahip olduğunu öne sürmektedir. İkincisi, her iki yaklaşım, farklı nedenlerle Bilad-ı Şam ülkelerinde siyasi hakimiyet kurmuş olan İngiltere ve Fransa ile uyumlu bir dış politikayı savunmaktadır. Bölgesel inkılâpçılığı benimseyen Atay Türkiye'nin yakın çevresinde bir çatışmanın ortaya çıkmasını istememekte, bu nedenle İtalya'nın yayılmacı politikasına karşı bu ülkelerle ittifakın önemini vurgulamaktadır. Bölgesel revizyonizm anlayışı ise uluslararası sistemin hâkimi olarak gördüğü bu ülkelerle uyumlu bir siyasetin, Türkiye'yi bölgesel bir güç haline getirebileceğini iddia etmektedir.

Bu iki siyasi perspektif arasındaki benzerlik ve farklılıkların Hatay sorunu ile ilgili tartışmalara da yansıdığı görülmektedir. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'deki mandaterliğini sona erdirmeye yönelik adımlar atmaya başlaması, Hatay'ın statüsünü tartışmaya açmıştır. Eylül 1936'da Suriye-Fransa Bağımsızlık Antlaşması'nın imzalanmasının⁷³ ardından Suriye'nin bağımsızlığı gündeme gelmiştir. Bu sırada Türkiye, bir taraftan Suriye ve diğer Bilad-ı Şam ülkelerinin bağımsızlığını desteklerken bir taraftan da İskenderun Sancağı'nın ayrı bir statüye sahip olması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴

Ankara'nın Suriye'nin bağımsızlığı ve Hatay'ın statüsünü ayrı meseleler olarak gündeme getirmesi Falih Rıfkı Atay'ın yazılarına yansımıştır. 25 Eylül 1936 tarihli "Suriye ve Sancak" başlıklı yazısının ilk satırlarında "Mandater devletlerle Suriye murahhasları arasında müzakerelerin, komşu

72 Deringil, "Hali Vahşet...", ss. 167-178.

73 Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, 2.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2013, s. 104.

74 Ada, *Türk-Fransız...*, s. 109.

millet kadar [Ankara'yı da] sevindiren mesud bir neticeye var[dığını]⁷⁵ belirten Atay, yazısının devamında Türkiye'nin, bağımsızlık ve medeni dünyanın bir parçası olması konusunda Suriye için bir rol model olabileceğini ima eder. Ayrıca Türkiye-Suriye ilişkilerini değerlendirirken Türkleri ve Arapları "iki büyük kavim" olarak değerlendirir ve Türk-Arap dostluğunu vurgular.⁷⁶

Atay'ın yazılarındaki bu olumlu hava üç nedenle açıklanabilir. Birincisi, editörlüğünü yaptığı *Ulus*'un Hatay sorununa yaklaşırken "saldırgan" bir imaj vermekten çekinmesidir. *Ulus*'un yeni rejimin yarı resmi yayın organı olmasından dolayı gazetede çıkan haber ve yazıların uluslararası kamuoyunda gündeme gelebilme ihtimali Atay'ı ve diğer yazarları Hatay konusunda "saldırgan" bir tutum sergilemekten alıkoymuştur. İkincisi, Türkiye'nin Bilad-ı Şam'ın mandateri olan İngiltere ve Fransa ile siyasi ilişkisine özen göstermesi de Atay'ın üslubunu yumuşatmaya sevk etmektedir. Öyle ki, bu ülkelerle yaşanabilecek bir anlaşmazlık İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki yayılcı faaliyetleri karşısında Türkiye'nin yalnızlaşmasını beraberinde getirebilecektir. Üçüncüsü, Atay yazılarında bölgesel inkılapçılık yaklaşımını sürdürmekte, sömürge konumunda olan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası sisteme entegre olmasını savunmaya devam etmektedir.

Atay Suriye'ye yönelik olumlu ifadeler kullandıktan sonra Hatay sorununu değerlendirmeye başlar. Suriye'nin bağımsızlık hakkı için mücadele ederken, "Türklerin çoğunlukta olduğu Hatay'ın" bağımsızlığını kabul etmemesini bir çelişki olarak niteler. Bu değerlendirmesiyle, Suriyelilerin Fransızlara karşı yürüttüğü özgürlük mücadelesi ile Hatay Türklerinin bağımsızlık isteği arasında paralellik kurar:

"Sancak Türklüğü, bir itilâfnamenin hududlarını ayrıca tayin etmiş olduğu bir mıntıkanın büyük ekseriyetidir. Münakaşa olunan mesele Suriye mıntıkası için de bir ekalliyet davası değil, ayrı bir mıntıkanın halk ekseriyetine hukuk vermek davasıdır. Sancaklılar da Suriyeliler gibi talilerine hâkim olmalıdır [...] Hürriyet bayramı yapan asil Suriye halkı hürriyet prensiplerinin en basit ve en tabii icatlarını şüphesiz reddetmek istemez".⁷⁷

Atay beş gün sonra yazdığı "Suriye'de" başlıklı makalesinin başlangıç kısmında Suriye'nin bağımsızlığının Türkiye tarafından desteklendiğini vurgulayarak bu konudaki olumlu görüşünü tekrarlar. Bu yazısındaki çarpıcı olan nokta ise Suriye'nin bağımsızlığını Türkiye'nin "davası" olarak nitelemesidir.⁷⁸ Böyle bir ifade kullanması, Ankara'nın bölgesel inkılapçılık politikasıyla ilişkilidir. Yazısının devamında ise Suriye'nin Hatay sorununa yaklaşımını eleştirir ve seçkinlerini empatiye davet eder: "Acaba onlar Fransa'dan hürriyetlerini istemekten en aşağı kendileri kadar haklı olan bir mıntıka ekseriyetine karşı, bir taahhüd icablarının yerine getirilmesini yalnız hoş görmek değil, hürriyetsizliğin acısından henüz kurtuldukları için, bunu teşvik ve kolaylaştırmak mecburiyetinde değil midirler?"⁷⁹

Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'nde (MC) Hatay sorununa ilişkin görüşmeler başlar ve Suriyeli milliyetçilerin Türkiye aleyhtarını gösterileri iki ülke arasında gerginliğe neden olur.⁸⁰ Bu

75 Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 25 Eylül 1936, s.1.

76 Ibid., s.1.

77 Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 25 Eylül 1936, s.1.

78 Falih Rıfki Atay, "Suriye'de", *Ulus*, 30 Eylül 1936, s.1.

79 Ibid., s.1.

80 "Hatay'da Türk Köylüsüne Tecavüz Ediyorlar", *Ulus*, 28 Şubat 1937, s.1; "500 Demir Gömleklî İskenderuna Hareket Etti", *Ulus*, 28 Şubat 1937, s.4; "Hatay Haberleri", *Ulus*, 7 Sonkânun 1937, s.1; Antakya'da Ara[p]lar ve Ermenilerin Numayışı", *Ulus*, 12 Sonkânun 1937, s.1.

gelişmeler yaşanırken 27 Ocak 1937'de Türkiye ile Fransa Hatay sorununun çözümü konusunda anlaşmaya varır. Bu anlaşmaya göre Hatay'ın "ayrı bir devlet olarak" bağımsızlığı kabul edilir.⁸¹ Bu dönemde Falih Rıfki Atay'ın Suriye'ye yönelik ifadeleri sertleşir. 27 Şubat 1937 tarihindeki yazısında Suriyeli politikacıların, Hatay sorununu iç politika malzemesi olarak kullandığını ileri sürer ve "Genç Suriye"nin asıl menfaatinin Türkiye'nin yanında yer almak olduğunu belirtir:

"Gerçi genç Suriye devletinin hakiki menfaatinin Kemalist Türkiye ile dostlukla ve anlaşmakta olduğunu takdir etmeyen bazı politikacılar, mesele üzerinde yeniden münakaşa açmak gibi boş bir gayret göstermektedirler. Bunları kendi hesaplarına mazur görmek lazım gelir, çünkü Suriye'nin iç durumunu bilenler, Sancak işinin, hele bir müddetten beri, politika ve iktidar kavgalarında ihtiras ve tahrik aleti olarak kullanıldığından haberdirdirler".⁸²

Atay Suriyeli seçkinleri eleştirmekle birlikte, Türkiye'nin yayılmacı bir niyete sahip olmadığını ileri sürer. Ona göre, Türkiye "emperyalist siyaset" başta olmak üzere, Osmanlı'nın içerideki ve dışarıdaki bütün miraslarını tasfiye etmektedir. Türkiye'nin yayılmacı bir politika izlediğine dair "propaganda yapanların" ise ancak Türkiye'yi tanımayanları "kandırabileceğini" iddia eder.⁸³ Türkiye'nin "Fransa ve Suriye'nin dostu, MC'nin sarsılmaz bir azası" olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin beklentisini, Hatay sorununun çözümünde "İyi niyet ve adalet esaslarına riayet olunduğunu görmek" şeklinde tanımlar.⁸⁴

Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve Tevfik Rüştü Aras'ın Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılması, Türkiye'nin bölgesel inkılapçılık politikasında bir değişikliğe neden olmamıştır. Ancak bu dönem Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinin hızlanması,⁸⁵ bununla birlikte İtalya'nın revizyonist politikasına karşı Ankara'nın İngiltere ve Fransa ile daha yakın ilişki kurma ihtiyacı hissetmesi Hüseyin Cahit Yalçın gibi Avrupa'daki liberal demokrat rejimlere yakın bir politika izlenmesi gerektiğini savunan seçkinlere kamuoyunda alan açmıştır. İnönü'nün müsaadesiyle gazetelerde yazmaya başlayan Yalçın'ın⁸⁶ Hatay sorununa ilişkin 1939'daki yazıları, bölgesel revizyonizm düşüncesini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Yazılarında, Osmanlı topraklarının "milliyet prensibine" göre paylaştırıldığını ancak "Türk toprağı" olan Hatay'ın Fransızlar tarafından "yanlışlıkla" Suriye'ye bırakıldığını belirtir:

"[...] Fransızlar ve İngilizler ise har[pt]e galip geldikleri için memleketin Türk olmayan parçalarını elimizden aldılar. Bu, milliyet prensibi namına yapıyordu. O tarihte Arap Suriye'yi Türkiye'den ayıran Fransızlar yanlışlıkla Suriye'ye karışmış bir Türk ülkesini "Hatay"ı işte şimdi geri veriyorlar. Eğer Türk vatanından kopan parçalar, Suriye, Filistin, Irak, birer Türk yurdu olsalardı bizim o kıtalar üzerinde hak davasından vazgeçmemize imkân yoktu".⁸⁷

Yalçın, Hatay'ın Türklerin yaşadığı bir toprak parçası olarak Türkiye'ye katılmasını "bir yanlışlığın düzeltilmesi", bir başka ifade ile doğal bir gelişme olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte, Atay'dan farklı olarak Suriye, Filistin ve Irak'ı "Türk vatanından" kopan topraklar olarak değerlendirir.

81 Ada, *Türk-Fransız*, ss. 127-128.

82 Falih Rıfki Atay, "Doğru Yol", *Ulus*, 27 Şubat 1937, s.1; "Aşiretler Silahlandırılmakta, Her Türlü Tazyike Devam Olunmaktadır", *Ulus*, 23 Sonkânun 1937, s.1.

83 Falih Rıfki Atay, "Türk Nasyonalizmi", *Ulus*, 2 Mart 1937, s.1.

84 Falih Rıfki Atay, "Eksperler", *Ulus*, 13 Mart 1937, s.1.

85 Faruk Sönmezoglu, *İki Savaş Arası ve Sırasında Türk Dış Politikası (1914-1915)*, İstanbul, Der Yay., 2015, s. 386-391.

86 Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi, ...* s. 274.

87 Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir Sınır Buhranı", *Yeni Sabah*, 21 Mayıs 1939, s.3.

Dolayısıyla Yalçın'ın "Türk vatani" algısının, "Türklerin yaşadığı topraklar" ile sınırlı olmadığı görülmektedir. Yalçın'ın bu ifadeleri, Meşrutiyet döneminde yazdığı "Millet-i Hâkime"⁸⁸ makalesini akla getirmektedir.

Yalçın, Hatay sorunu etrafında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak Suriye'de yeniden siyasi etkinlik kurulabileceğini savunur. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından kısa bir süre önce Suriyeli milliyetçilerin yaptığı Türkiye aleyhtarı radyo programlarına tepkisi bu çerçevede örnek olarak gösterilebilir. Yalçın'ın bu propagandaları etkisiz kılmaya yönelik düşüncesi ise ilgi çekicidir. Buna göre hükümetin Ankara radyosu aracılığıyla karşı propaganda yapmasını önerir.⁸⁹

Sonuç olarak, Yalçın Hatay konusuna Atay'dan farklı yaklaşmakta, Suriye'ye yönelik fiilen aktif bir siyasetin uygulanmasını savunmaktadır. Bunun iki muhtemel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın imparatorluk fikrine bağlılığının devam ediyor olmasıdır. İkinci olarak, 1939 yılında ortaya çıkan siyasi konjonktürün Yalçın'ın bu düşüncelerini ifade etmesi açısından elverişli bir ortam sunmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu dönemde İngiltere ve Fransa Bilad-ı Şam coğrafyasından çekilme planları yapmaktadır. Ayrıca Hatay Türkiye'ye katılmış; Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında güvenlik ve dostluk antlaşması imzalanmıştır.⁹⁰ Dolayısıyla bölgesel inkılapçılık politikasından vazgeçmemiş olsalar da İnönü'nün liderliğindeki yönetici seçkinlerin Yalçın'ın bölgesel revizyonist fikirlerini hoşgörüyü karşıladıkları, en azından görmezden geldikleri söylenebilir. Yalçın'ın uluslararası statükoyu gözeterek Türkiye'nin yakın çevresinde revizyonist bir politika izleyebileceğini düşünmesi bu gelişmelerin ışığında değerlendirilebilir. Atay ile Yalçın arasındaki Hatay sorununa ilişkin fikir farklılığı, bölgesel revizyonizm ile bölgesel inkılapçılık yaklaşımları çerçevesinde ortaya çıkan dış politika tartışmalarının bir yansıması görünümündedir.

Soğuk Savaş ve Bilad-ı Şam'a Bakış

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bilad-ı Şam coğrafyasında değişen dinamiklerle beraber, Hüseyin Cahit Yalçın gibi seçkinlerin bu coğrafyaya ilişkin değerlendirmeleri yeniden tartışma konusu olur. 1938 yılından itibaren yazılarına yeniden başlayan Yalçın'ın⁹¹ Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulmasına destek vermesi, Arap kamuoyunda tepkiye neden olur. Bunun yanı sıra Yalçın, Bilad-ı Şam'a yönelik revizyonist yaklaşımını Soğuk Savaş koşulları çerçevesinde güncelleyerek, Türkiye'nin bu coğrafyaya yönelik "koruyucu ve düzenleyici" bir politika uygulayabileceği inancını devam ettirir.⁹²

Bu dönemde hükümetin yarı resmi yayın organı *Ulus'un* başyazarlığını üstlenmesi, Yalçın'ın iktidar mahfillerinin arasındaki yerini aldığını göstermektedir. Yalçın komünizmle mücadele konusunda etkin bir tutum sergilerken, Türkiye Ortadoğu coğrafyasında Sovyet nüfuzunun artmasından çekinmekte ve bu bölgeye Batı ittifakının bir parçası olarak daha fazla müdahil olmak

88 Hüseyin Cahit, "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 7 Kasım 1908, s.1.

89 *Ibid.*, s.1.

90 Uzgel, "Görelî Özerklik...", s. 276.

91 Şirin, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e...*, s. 463.

92 Hüseyin Cahit Yalçın, "Arap Memleketlerinde Türkiye", *Ulus*, 5 Nisan 1949. Aktaran: Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm...*, s.16; Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye ve Orta Şark", *Ulus*, 7 Nisan 1949, s.1.

istemektedir.⁹³ Dış politikasını komünizm tehdidi üzerinden oluşturmaya başlayan Ankara, hâlihazırda bağımsızlığını kazanmış olan Ortadoğu ülkelerinin modernleşme çabalarıyla yakından ilgilenmeyi bir kenara bırakmıştır.

Yalçın, Filistin'de iki devletli bir yapının kurulması için 12 Aralık 1948'de kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda (BMFUK) ABD ve Fransa ile birlikte katılan Türkiye'yi temsil eder.⁹⁴ Türkiye'nin komisyonda yer alması Araplar tarafından tepkiyle karşılanır.⁹⁵ Bu tepkinin nedeni, Türkiye'nin Filistin meselesinde ortaya koyduğu Arap yanlısı tutumunu değiştirmesidir. Türkiye, İsrail'in kurulmasının ardından BMFUK'a katılarak tarafsız bir politikayı tercih etmiş; daha önce karşı çıktığı Filistin'de iki devletli yapının kurulmasına yönelik Birleşmiş Milletler (BM) planını desteklemeye başlamıştır.⁹⁶ Türkiye'nin BMFUK'da yer alması ise Arapların tepkisini Yalçın'a yönlendirmesine neden olur. Mısır gazetesi *El Mısri'de* yayınlanan bir yazıda Yalçın, Yahudi taraftarı olmakla suçlanır. Yalçın, bu yazıda "Yahudilere yardım ve Yahudi menfaatlerini tercih etmek bakımından Yahudi Murahhaslarından daha ileri gitmek [...] ve İsrail'in ilhamıyla hareket etmek" gibi ifadelerle itham edilir.⁹⁷

Yalçın'ın komisyon görevi sırasında hazırladığı raporda Türkiye'nin İsrail'i hemen tanıması gerektiğini öne sürmesi gerginliği ortaya çıkaran görünürdeki etkindir.⁹⁸ Bununla birlikte, Arap kamuoyunun Yalçın'a yönelik tepkisinin tarihsel arka planı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Meşrutiyet yıllarında Bilad-ı Şam'ı "Türk vatani"nin bir parçası olarak görmesi ve Cumhuriyet döneminde ise bu coğrafyayı Türkiye'nin etki alanı olarak değerlendirmesi, bu tarihsel arka planı oluşturan tartışma konularıdır.

1949 yılına gelindiğinde Yalçın'ın bu düşüncesini devam ettirdiği görülmektedir. 5 Nisan 1949'da *Ulus*'taki yazısında "Türk-Arap kardeşliği"nin tarihselliğine dikkat çeken Yalçın 1913'te seçkinler tarafından tartışılan "Türk-Arap İmparatorluğu" fikrinin kendisi tarafından ortaya atıldığını öne sürdüktan sonra, bu "projenin" hayata geçirilememesinden dolayı bazı Arap devlet adamlarının pişman olduğunu iddia eder. Yalçın Araplara yönelik olumlu ifadeler kullanırken, bir taraftan da İsrail'in tanınmasını savunur. 5 Nisan 1949'daki yazısının satır aralarında Arapların "geçmişte yaptıkları hataların" cezasını çektiğini, İsrail'in kurulmasıyla yeniden Türkiye'ye "muhtaç duruma düştüklerini" ima eder:

"Arap bugün bedbahttır [...] Bu felâket günlerinde gözlerini bilâihtiyar, pek tabii olarak bize çevirmiştir. Vaziyetimizi anlıyor; imkânlarımızı biliyor. Hayale kapılıp da olmayacak şeyler istemeye kalkmıyor. Bizden de beklediği bir şefkat ve muhabbet nişanesidir: bir kardeşlik ve mânevi tesanüt hissidir. Bu hislerin bizde ziyadesiyle mevcut olduğunu, müşterek tarihin mirası olarak ruhlarımızın derinliğinde yaşayan rabitaların hiçbir zaman kırılmadığını, Arabistan'ın ve Araplığın mukadderatına candan alakadar olduğumuzu kendi hesabıma onlara temin ettim."⁹⁹

93 Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkcüoğlu, "Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1 (1945-1960): Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Cilt 1, 7.bs., İstanbul, İletişim, 2003, s. 615.

94 Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm ...*, s.14.

95 Ömer Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, Barış Kitap, s. 25.

96 Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm ...*, ss. 13-14.

97 Kürkcüoğlu, "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna...", s.30.

98 Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm ...*, s. 15.

99 Hüseyin Cahit Yalçın, "Arap Memleketlerinde Türkiye", *Ulus*, 5 Nisan 1949'dan aktaran Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm ...*, s.16.

İlerleyen günlerde Türk-Arap birliğinin önemini vurgulamaya devam eden Yalçın komünizm tehdidine dikkat çekerek Türkiye'nin Arap ülkelerinin "koruyucusu" olduğunu ileri sürer:

"Türkiye, bir taraftan Anglo-Sakson devletleri ve Atlantik Misakı heyet-i umumiyesi içinde kendisine bir istinatgâh aramaya muhtaç olduğu gibi, bir taraftan da yanında coğrafi muntika içinde mahalli bir müdafaa imkânları sağlamak zaruretindedir [...] Bu bakımdan, Yakın Şarkın ve bilhassa Arap dünyasının Türkiye için ehemmiyeti derhal göze çarpar. Türkiye, muhtemel bir taaruz halinde Arap dünyasını muhafaza eden ilk sed demektir".¹⁰⁰

Yalçın'ın bu ifadeleri 25 Mayıs 1939'daki "*Yakın Şark'ta Türk Kültürü*" başlıklı yazısıyla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla Yalçın'ın Bilad-ı Şam'a bakışı 10 yıl boyunca değişmemiş; yalnızca Soğuk Savaş koşulları çerçevesinde yeniden güncellenmiştir. Bir başka ifade ile Türkiye'yi bir ulus devletten ziyade Osmanlı'nın devamı olarak algılayan Yalçın, 1949 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Bilad-ı Şam topraklarında siyasi etkinlik kurabileceğine inanmaya devam etmiştir.

Falih Rıfki Atay ise Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına yönelik tartışmaların yaşandığı 1947 yılında yazdığı makalelerde, Ortadoğu'da çatışmanın kaçınılmaz hale geldiğini belirtir: "Filistin meselesinin kötü tarafı, nazari olarak halledilse dahi, Arap ve Yahudi alemleri arasında her zaman kavgalı bir dava olarak kalacaktır".¹⁰¹ Aynı dönemde Suriyeli ve Mısırlı Arap milliyetçileri Türkiye'nin İngiltere ve Ürdün ile birlikte Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmeye yönelik bir siyasete yöneldiğini iddia etmektedir.¹⁰² Ayrıca Türkiye'nin yayılmacı bir siyasi anlayışa döndüğü yolundaki düşüncelerin Arap ülkelerinde yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Falih Rıfki Atay bu iddialara 1930'lu yıllarda olduğu gibi bölgesel inkılâpçılık perspektifiyle yanıt verir. 6 Haziran 1947'deki yazısında Türkiye'nin komşuları olan Arap ülkeleri gibi "Osmanlı İmparatorluğu üzerine kurulmuş yeni ve milli bir devlet" olduğunu vurguladıktan sonra Osmanlı'yı yeniden canlandırmaya yönelik bir faaliyetin söz konusu olamayacağını ifade eder:

"Türkiye'nin komşularından hiçbir isteği yoktur ve olmasına da ihtimal yoktur. Biz de Irak gibi, Suriye gibi, Lübnan gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine kurulmuş yeni ve milli bir devletiz. İlk Büyük Millet Meclisi bu yeni devletin [temelini] Misak-ı Milli ile atmıştır. Bu misakta yeni Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilgisini tamamıyla kesmiş olduğu pek açık görüldüğü gibi, bir asrın dörtte birine yaklaşan yeni devirde, Türkiye dış politikasının Milli Misak prensipleriyle tezatlı hiçbir teşebbüs, hareket ve temayülü görülmemiştir".¹⁰³

Aynı yazısında Irak, Suriye ve Hicaz'da yeni devletler kuran Arap milliyetçileri ile Türkiye'nin kurucu seçkinlerinin hiçbir fikir ayrılığına sahip olmadığını, aksine bu devletlerle iyi ilişkiler kurulması taraftarı olduğunu dile getirerek bölgesel inkılâpçılık anlayışını bir kez daha ortaya koyar. Ayrıca bu devletlerin kuruluşu esnasında "yeni bir millet yaratma kaygısıyla Osmanlı geçmişinden hareketle Türk düşmanlığını teşvik etmenin" doğru bir yöntem olmadığını, "Yeni Türkiye'nin" artık Osmanlı ile bir ilişkisinin bulunmadığının anlaşılması gerektiğini ifade eder:

100 Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye ve Orta Şark", *Ulus*, 7 Nisan 1949, s.1.

101 Falih Rıfki Atay, Zamanımızın Nazik Bir Meselesi", *Ulus*, 13 Ekim 1947, s.1.

102 Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, "Batı Bloku Ekseninde...", s. 617.

103 Falih Rıfki Atay, "Irak-Türkiye Dostluğu'nun Temelleri", *Ulus*, 6 Haziran 1947, s.1.

“Yeni Türkiye’yi kuran Türk milliyetçileri, Irak, Suriye ve Hicaz yarımadasındaki Arap devletlerini kuran Arap milliyetçileri ile hiçbir his ve fikir ayrılığına düşmemişler ve bu yeni devletlerin bağımsız, mesut olmalarından ve Türkiye Devleti ile iyi komşuluk münasebetlerine girişmelerinden başka bir şey istememişlerdir[...]İlk zamanlarda Türklerin Osmanlı emperyalizmi ihtiraslarından vazgeçip geçmemiş oldukları tereddüdü belki böyle bir hissi ayrışmaya sebebiyet gösterilebilirdi. Cumhuriyet devriminin dış politikası bu tereddüde hiçbir lüzum kalmadığını ispat etmiştir.”¹⁰⁴

Bu çerçevede Atay’ın Cumhuriyet’in 1930’lu yıllardaki düşüncelerini, Hüseyin Cahit Yalçın gibi sürdürdüğü görülmektedir. Atay Soğuk Savaş döneminde de Bilad-ı Şam ülkelerinin “medeni dünya”nın birer parçası olmalarını temenni etmektedir. Ona göre bunun gerçekleşebilmesi Ortadoğu’da siyasi krizlerin çıkmaması ve statükoyu bozacak gelişmelerin yaşanmamasına bağlıdır. Falih Rıfki Atay’ın Filistin topraklarında bir Yahudi devletin kurulması ile birlikte çıkabilecek karışıklıktan endişe etmesi bu anlayışının bir yansımasıdır. Dolayısıyla Yalçın ile Atay arasındaki Bilad-ı Şam’a ilişkin görüş farklılığının bu dönemde de devam ettiğini ileri sürmek mümkündür.

Sonuç

Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e geçiş sürecinde iki farklı İttihatçı seçkin tipolojisinden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, Batıcılığı ve Türkçülüğü benimsemekle birlikte Osmanlı’nın yeniden ihya edilebileceğine inanır. Hüseyin Cahit Yalçın bu anlayışın bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Diğer İttihatçı yaklaşım ise Balkan Savaşları sırasında siyasallaşmış ve Anadolu’yu Türklerin medeniyet merkezi olarak tanımlamıştır. Falih Rıfki Atay’ın içinde bulunduğu bu seçkinler grubu Cumhuriyet dönemindeki ulus devlet inşa sürecini içselleştirirken, Osmanlı’nın elinden çıkan topraklarda kurulan siyasi birimlerin bağımsızlığını kazanmasına destek verir. Dolayısıyla Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfki Atay’ın Bilad-ı Şam coğrafyasına bakışı farklı istikametlere yönelir.

Hüseyin Cahit Yalçın Meşrutiyet dönemi boyunca Bilad-ı Şam’ı bir “Türk devleti” olan Osmanlı İmparatorluğu’nun bölünmez bir parçası olarak değerlendirir. Falih Rıfki Atay ise Balkan Savaşları döneminde Anadolu’yu Osmanlı’nın asıl merkezi olarak görür ve Bilad-ı Şam gibi İmparatorluğun diğer bölgelerine “merkez”in siyasi hâkimiyetinde bulunan yabancı topraklar düşüncesiyle yaklaşır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Suriye ve Filistin’deki deneyimleri ise Atay’ın bu görüşünü pekiştirir. Bilad-ı Şam’ın kaybedilmesinden sonra kısa bir hayal kırıklığı döneminden geçen Atay, Milli Mücadele döneminden itibaren bu coğrafyada kurulan ve İngiltere ile Fransa’nın manda yönetiminde bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını savunur. Ayrıca bu ülkelerin bağımsızlık için mücadele eden ve medeni dünyanın bir parçası olmayı hedefleyen Türkiye’yi örnek alması gerektiğini vurgular. Atay’ın söylemleri Erken Cumhuriyet yıllarının dış politika anlayışıyla uyumludur. Bu bağlamda Atatürk ile Atay arasındaki söylem benzerliği dikkat çekicidir. Hüseyin Cahit Yalçın ise Milli Mücadele döneminden itibaren Türkiye ve Bilad-ı Şam ülkeleri arasındaki bağın önemini vurgulamaya devam eder. Dolayısıyla Osmanlı’nın yıkılmış olmasına rağmen Türkiye’nin bu ülkeler üzerindeki siyasi etkinliğini devam ettirme potansiyeline sahip olduğunu iddia ederek emperyal bir bakış açısı ortaya koyar. Atay’ın aksine Bilad-ı Şam ülkelerinin bağımsızlığıyla ilgilenmez.

¹⁰⁴ Falih Rıfki Atay, “Arap Birliği ve Türkiye”, *Ulus*, 7 Haziran 1947, s.1.

Cumhuriyet döneminde Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay arasındaki görüş farklılığı daha da belirginleşir. Yalçın 1930'lu yıllarda Türkiye'nin Bilad-ı Şam coğrafyasında yeniden siyasi etkinlik kurabileceğine inanır. Atay ise Bilad-ı Şam ülkelerinin bağımsız ve "medeni" birer siyasi birim olarak uluslararası sisteme katılmasını savunarak Türkiye'nin Osmanlı'yı yeniden canlandırmasına yönelik düşünceleri reddeder. Kısaca ifade etmek gerekirse, Yalçın bölgesel ölçekli bir revizyonizm anlayışını ortaya koyarken, Atay bölgedeki sömürge ülkelerinin Türkiye'nin yaptığı gibi kendi inkılablarını gerçekleştirmelerini ister. Bu görüş farklılığının etkileyen faktörlerden birisi de Atay'ın iktidar çevresine yakın siyasi pozisyonda bulunmasıdır. Yeni rejimin yayın organı olarak tanımlanabilecek *Ulus*'ün editörlüğünü yapan Atay bir bakıma Erken Cumhuriyet'in dış politikasının sözcülüğünü yapmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın ise gazete yazılarına ancak Atatürk öldükten sonra yeniden başlayabilmiştir.

Her iki seçkinin görüş farklılığı Soğuk Savaş döneminde de devam eder. Hüseyin Cahit Yalçın İsrail'in kurulmasının ardından Sovyetlere yakınlaşma eğilimi gösteren Arap ülkelerine Türkiye'nin yol gösterebileceğini ileri sürer. Falih Rıfkı Atay ise bu dönemde bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Bilad-ı Şam ülkelerinin uluslararası sisteme katılmasını olumlu karşılar ve Türkiye'nin bu ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri kurması gerektiğini belirterek Ortadoğu'daki statükonun korunması temennisinde bulunur. Sonuç olarak, her iki seçkin de Bilad-ı Şam coğrafyasına yönelik farklı düşüncelere sahip olsalar da Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan'daki gelişmelerle yakından ilgilenir. Dolayısıyla Türkiye seçkinlerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında yalnızca Batı ülkeleri ile olan ilişkilere değil, aynı zamanda Ortadoğu Arap coğrafyasına da önem verdiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Copyright of International Relations / Uluslararası İlişkiler is the property of International Relations Council and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.